

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

УДК 347.77

О. І. Гоцанюк

аспірант кафедри цивільного права № 2

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

ОБОРОТОЗДАТНІСТЬ ТА ОХОРОНОЗДАТНІСТЬ МАЙНОВИХ ПРАВ НА ОБ'ЄКТИ ПРОМИСЛОВОЇ ВЛАСНОСТІ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ

Результат інтелектуальної діяльності, для якого характерна нематеріальна форма існування, породжує специфічну юридичну конструкцію цивільного обороту майнових прав у сфері промислової власності. Лише такий підхід дає змогу забезпечити можливість авторам відчувувати результати своєї інтелектуальної праці і задовольняти таким способом свої потреби. Відсутність матеріальності, як ознаки відповідних об'єктів правовідносин, робить неможливим фіксацію їх переходу між учасниками майнового обороту, тому лише майнові права на них дають змогу забезпечити їх економічний оборот. Цікавим із наукової і практичної точок зору є співвідношення понять оборотоздатності і охороноздатності майнових прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та засоби індивідуалізації товарів і учасників майнового обороту.

Правова природа майнових прав на об'єкти правовідносин, у цілому, і на результати інтелектуальної діяльності, зокрема, розкривалася такими вітчизняними і зарубіжними вченими правниками, як: С.С. Алексєєв, М.А. Астахова, Ю.Є. Атаманова, В.І. Борисова, М. Глік, Ш. Гхош, В.А. Дозорцев, М.Л. Дювернуа, Р.Є. Еннан, А.О. Кюдинець, В.П. Козирева, К. Колстон, О.В. Кохановська, Н.С. Кузнєцова, Д. Ланге, Д.І. Леоценко, Б.Г. Прахов, І.В. Спасибо-Фатєєва, Ю.Є. Туктаров, С. Туткун, М.В. Ус, Н.В. Філік, О.І. Харитинова, Г.Г. Харченко, Я.М. Шевченко, С.І. Шимон, В.Л. Яроцький, М.М. Яшарова та ін.

Категорія цивільного обороту, незважаючи на своє поширення в юридичній літературі, не знайшла розкриття в положеннях ЦК України й інших актах цивільного законодавства. Однак серед цивілістів склалася майже єдина позиція щодо його природи, незважаючи на різноманіття формулювань, що пропонуються ними. Так, В.А. Дозорцев, досліджуючи природу об'єктів права державної соціалістичної власності та приймаючи до уваги основи господарського, економічного соціалістичного обороту, робить висновок, що цивільним оборотом є сукупність відносин у сфері виробництва й обміну, врегульованих цивільним правом, незалежно від того, ви-

никли вони з цивільно-правового правочину, адміністративно-розпорядчого акта або їх сполучення [1, с. 56]. За Ю.Є. Туктаровим, цивільний оборот є нічим іншим, як спеціальною областю правового регулювання, яка має свої закономірності [2, с. 142]. У свою чергу С.С. Алексєєв розглядає цивільний оборот, як структурно визначену окремими змістовно різноманітними сегментами певну всеохоплюючу сферу майнових відносин, динамічність якої забезпечується шляхом укладення правочинів або здійснення інших правомірних дій (наприклад, юридичних вчинків) [3, с. 597]. Втім, із позиції законодавця зміст цивільного обороту можна визначити саме через оборотоздатність, яка в ст. 178 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) розглядається, як властивість об'єктів цивільного права вільно відчувуватись або переходити від однієї особи до іншої в порядку правонаступництва чи спадкування, або іншим чином, якщо вони не вилучені з цивільного обороту, або не обмежені в обороті, або не є невід'ємними від фізичної чи юридичної особи [4]. З наведеної норми вбачається, що змістом цивільного обороту є перехід об'єктів цивільних правовідносин між суб'єктами права, що відбувається в межах певної правової форми. Тому слід визнати обґрунтованою позицію С.І. Шимон, що цивільним оборотом є цивільні правовідносини, які опосередковують рух, обертання майнових цінностей (об'єктів) у суспільстві, відображають динаміку майнових відносин і регулюються нормами зобов'язального права [5, с. 842]. Цивільна оборотоздатність, у свою чергу, означає можливість здійснення щодо об'єктів правовідносин будь-яких правочинів, їх спадкування та вчинення інших дій згідно з цивільним законодавством.

У контексті цивільного обороту майнових прав на об'єкти промислової власності варто звернути увагу на те, що оборотоздатність є властивістю об'єктів правовідносин, до яких ст. 177 ЦК України, зокрема, відносить і майнові права [4], тобто фактично і майнові права на об'єкти промислової власності. Властивість оборотоздатності майнових прав на об'єкти промислової власності виражається

ся в юридично забезпеченій можливості участі цих прав в економічному обороті шляхом передання права їх використання і (або) розпорядження від одних суб'єктів цивільних правовідносин до інших за допомогою різних цивільно-правових засобів. У зв'язку з чим цивільна оборотоздатність майнових прав на об'єкти промислової власності являє собою здатність таких прав переходити між учасниками цивільного обороту на підставі цивільно-правових договорів, рішень суду чи в силу інших юридичних фактів.

З поняттям оборотоздатності тісно пов'язується патентоздатність, як властивість самих об'єктів промислової власності. Категорія «патентоздатність» характеризує, в першу чергу, об'єкт промислової власності і засобів індивідуалізації, а лише потім майнові права на об'єкти промислової власності. Перш за все необхідно звернути увагу на те, що категорія «патентоздатність» використовується у сфері регулювання суспільних відносин з приводу об'єктів патентного права, тобто таких традиційних об'єктів промислової власності, як винаходи, корисні моделі, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем.

Таким чином, з патентуванням пов'язується одразу три моменти. По-перше, патент визнає відповідний об'єкт правовідносин винаходом, корисною моделлю або промисловим зразком. По-друге, патентування має правостановлюючий характер для майнових прав на об'єкти промислової власності. По-третє, патентування є підставою надання правової охорони. Патент є нічим іншим, як офіційним охоронним документом, який засвідчує виникнення майнових прав на об'єкти промислової власності. Власне ж патентоздатність характеризує об'єкт промислової власності як такий, що вважається винаходом, корисною моделлю, промисловим зразком тощо. Для цього такий об'єкт повинен відповідати ряду законодавчих вимог, зокрема, бути промислово придатним, новим, нерозголошеним тощо. Всі ці вимоги висуваються положеннями спеціального законодавства і, як правило, узгоджуються з міжнародною практикою в цій сфері.

У контексті співвідношення патентоздатності результатів інтелектуальної діяльності і охороноздатності майнових прав на них Б.Г. Прахов зазначає, що умови надання охорони є близькими до критеріїв патентоздатності [6, с. 50]. В юридичній літературі до таких критеріїв відноситься відсутність загальновідомості, загальнодоступності, потреби реєстрації об'єкта та його оборотоздатність [7, с. 365]. Питання полягає в тому, що оборотоздатність, патентоздатність і охороноздатність пов'язуються з одним процесом легітимації (від лат. *legitimus* – законний, узаконений) права на об'єкти промислової власності, який є адміністративним порядком набуття права власності на ці об'єкти [8, с. 228].

Як зазначають Н.В. Філік та В.П. Козирева, до суб'єктів права промислової власності належать, у першу чергу, патентовласники та інші особи [9, с. 42], що породжує логічне запитання, чи може бути суб'єктом промислової власності винахідник, який ще не одержав патент на відповідний об'єкт промислової власності? І взагалі, чи можуть існувати відносини промислової власності до завершення процесу патентування? У ключі природи процесу легітимації відповідь є очевидною. Виключні майнові права на об'єкти промислової власності виникають після їх легітимації, у зв'язку з чим і охороноздатність, а тому і оборотоздатність вони набувають після виникнення. Відповідно до поширеної в юридичній літературі позиції саме за власником патенту визнається виняткове право на використання запатентованого об'єкта. Як зазначає Кетрін Колстон, патент забезпечує абсолютну монополію на використання, виробництво та продаж винаходу, що обмежена у часі [10, с. 15].

У дореволюційних наукових джерелах, присвячених правовому регулюванню відносин промислової власності, вже сформувався чітка позиція, що право власності на винаходи не передбачається само по собі, оскільки повинно бути спеціально посвідченим і визнаним. На цьому засновувалась система патентів і привілеїв [11, с. 721]. Для об'єктів промислової власності реєстрація має засвідчувальне значення: без її проходження й одержання спеціального акта виключне право за творцем відповідного інтелектуального продукту або за іншою особою не визнається [9, с. 41].

Враховуючи часову обмеженість патентної охорони майнових прав на об'єкти промислової власності, їх охороноздатність і оборотоздатність перебувають у прямій залежності. Після завершення строку охорони майнових прав на об'єкти промислової власності немає сенсу в їх майновому обороті на засадах платності. По-перше, права втрачають правову охорону, а тому їх цивільний оборот переходить у стан правомірного, адже перехід прав всупереч волі правоволодільця за умови, що такий перехід не карається по закону, фактично легалізує його. По-друге, вони втрачають виключність, у зв'язку з чим стають загальнодоступними. По-третє, втрата виключності призводить і до втрати економічної цінності в тому обсязі, в якому вона притаманна підохоронним правам.

У контексті порушеного питання цікавою є конструкція права попереднього використання (право попереднього користувача) та права післявикористання. З положення ч. 1 ст. 470 ЦК України слідує, що право на використання об'єкта промислової власності виникає і без його легітимації, однак воно не супроводжується виникненням права на надання дозволу використовувати об'єкт промислової власності і на перешкоджання незаконному використанню. Право попереднього використання є безоп-

латним, адже користувач не несе обов'язок оплати патентовласнику, однак попередній користувач і не отримує жодного охоронного документа, а тому використовує об'єкт по факту. В той же час він не може розширювати обсяги використання. Підставою виникнення права попереднього використання є початок використання об'єкта або проведення значної підготовки для його використання до легітимації майнових прав на об'єкт інших осіб.

У свою чергу, право післявикористання виникає посередництвом використання об'єкта промислової власності в період, коли охоронний документ не діяв у зв'язку з несплатою патентних платежів. Це суб'єктивне право пов'язується з питанням: чи є порушення прав патентовласника використанням об'єктів промислової власності, якщо воно розпочалось у момент, коли охоронний документ не діяв? Відповідь на нього є очевидною. Функцією охоронного документа є забезпечення майнових прав і визнання їх виключності протягом строку дії і протягом строку дії охоронного документа. Тому дія охоронного документа не може виходити за межі строку дії майнових прав на об'єкти промислової власності. При цьому поширення правової охорони на майнові права, які не були дотримані в період часу, коли така охорона не діяла, не є логічним. Це мало б означати, що праволоділець може здійснити оплату чинності охоронного документа за перший і останній місяці правової охорони і не платити в період часу між цими моментами, що мало б означати, що використання об'єкта промислової власності в цей «міжохоронний» період є порушенням прав праволоділця. По-перше, це суперечить природі правової охорони, яка не має зворотної сили, а по-друге, це означало б існування у вітчизняному законодавстві значної прогалини в політиці правової охорони об'єктів промислової власності в цілому.

Зняття охорони позбавляє права виключності, що означає їх загальнодоступність. Проте поновлення правової охорони унеможлиблює подальшу передачу майнових прав особою, яка почала використовувати об'єкт промислової власності в період, коли охорона була знята. Саме тому поряд із конструкцією права попереднього користування об'єктом промислової власності існує конструкція права післявикористання, яка будується на тих самих засадах. Початок використання об'єкта промислової власності в міжохоронний період або проведення значної підготовки до такого використання повинно розглядатись як підстава для подальшого добросовісного використання такого об'єкта відповідним суб'єктом. Водночас таке використання пов'язується виключно з правом використання, однак не з виключними правами на надання дозволу використовувати об'єкт промислової власності та виключним правом перешкоджати незаконному використанню, оскільки використання в

міжохоронний період не є незаконним. Крім того, використання об'єкта промислової власності в «міжохоронний» період не наділяє відповідних користувачів правом майнової приналежності, яке належить виключно праволоділцю в межах охоронного правового режиму.

Таким чином, співвідношення категорій патентоздатності, охороноздатності й оборотоздатності об'єктів промислової власності чітко демонструється словами Ю.С. Атаманової, яка зазначає, що результати наукових досліджень, розумової, творчої діяльності для одержання правової охорони з боку держави в обов'язковому порядку повинні пройти процедуру реєстрації. Для одержання патенту конкретне рішення має відповідати законодавчо встановленим критеріям патентоспроможності, серед яких загальним для всіх об'єктів є критерій промислової застосовності – можливості виготовлення й використання виробу в промисловості або в іншій сфері діяльності [12, с. 45]. Якщо розташувати відповідні поняття в порядку часової взаємозалежності, то патентоздатність, як властивість відповідного результату інтелектуальної діяльності, виникає з моменту його створення, хоча і встановлюється в процедурі легітимації майнових прав. У свою чергу, виключні майнові права на об'єкти промислової власності виникають по завершенні процедури легітимації і не можуть існувати до цього часу, у зв'язку з чим набувають оборотоздатності саме в момент виникнення. Звідси охороноздатність, як здатність майнових прав стати об'єктом правової охорони, також виникає в момент виникнення самих прав, у зв'язку з чим патентна охорона поширюється на них по проходженню легітимації.

Пов'язаність оборотоздатності і правової охорони є безпосередньою. Припинення строку дії патенту обумовлює і припинення майнових прав, а тому і їх оборотоздатності, і навпаки, відмова від майнових прав спричиняє припинення їх оборотоздатності, а тому і правової охорони.

У цілому ж слід констатувати, що право використання об'єкта промислової власності може виникнути і поза процесом легітимації, однак у такому разі воно не наділяється оборотоздатністю, оскільки не може відчувуватись у відриві від носія. Яскравими прикладами цьому є права попереднього використання та післявикористання. Введення об'єкта промислової власності в цивільний оборот і таким чином забезпечення оборотоздатності майнових прав на нього залежить від особи винахідника або користувача винаходом. Як зазначав Б.Г. Прахов, в окремих випадках вигідніше зберегти секрет виготовлення певного продукту, ніж розголошувати його під час патентування, прикладом чому вчений наводить Coca-Cola та шотландський віскі [13, с. 48]. Однак у такому разі майнове право використання, по-перше, взагалі не пов'язується з виключністю, а, по-друге, не наділяється оборотоздатністю.

Література

1. Дозорцев В.А. Объекты права государственной социалистической собственности и их классификация // Советское государство и право. – 1949. – № 1. – С. 55–63.
2. Туктаров Ю.Е. Оборотоспособные права (сравнительное исследование) / Ю.Е. Туктаров // Объекты гражданского оборота : сборник статей / отв. ред. М.А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – С. 113–142.
3. Алексеев С.С. Право: азбука, теория, философия: опыт комплексного исследования / С.С. Алексеев. – М. : Статут, 2001. – 712 с.
4. Цивільний кодекс України : за станом на 01 липня 2016 року // Відом. Верхов. Ради України – 2003. – №№ 40–44. – Ст. 356.
5. Шимон С.І. Майнові права в системі об'єктів цивільних правовідносин та цивільного обороту. [Електронний ресурс] / С.І. Шимон // Форум права. – 2011. – № 4. – С. 841–846. – Режим доступу до журн.: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-4/11scitco.pdf>.
6. Прахов Б.Г. Новые тенденции в правовой охране / Б.Г. Прахов // Теория і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 6. – С. 48–53.
7. Попова Н.О. Поняття комерційної таємниці як об'єкта права інтелектуальної власності в законодавстві України. [Електронний ресурс] / Н.О. Попова // Форум права. – 2014. – № 2. – С. 364–368. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2014_2_64.pdf.
8. Можаровська Н.О. Організаційно-правові засади забезпечення легітимації права на об'єкти промислової власності / Н.О. Можаровська // Часопис Київ. ун-ту права. – 2012. – Вип. 1. – С. 228–232.
9. Філік Н.В. Право інтелектуальної власності : навч. посіб. / Н.В. Філік, В.П. Козирева. – К. : Вид-во Нац. авіа. ун-ту «НАУ-друк», 2009. – 120 с.
10. Catherine Colston Principles of Intellectual Property Law / Catherine Colston. – London : Cavendish Publishing Limited, 1999. – 482 p.
11. Шимон С.І. Відчуження майнового права та концепт речового (розпорядчого) правочину в цивільному праві. [Електронний ресурс] / С.І. Шимон // Форум права. – 2011. – № 2. – С. 1048–1054. – Режим доступу до журн.: <http://nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-2/11scivcr.pdf>.
12. Атаманова Ю.Є. Права промислової власності як форма участі в господарських товариствах : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Ю.Є. Атаманова. – Х., 2003. – 211 с.
13. Прахов Б.Г. В обход патентообладателя / Б.Г. Прахов // Теория і практика інтелектуальної власності. – 2011. – № 4. – С. 46–50.

Анотація

Гоцанюк О. І. Оборотоздатність та охороноздатність майнових прав на об'єкти промислової власності: співвідношення понять. – Стаття.

Стаття присвячена дослідженню співвідношення понять оборотоздатності та охороноздатності майнових прав на об'єкти промислової власності. Досліджується зміст поняття цивільного обороту, аналізується вплив патентоздатності винаходів, корисних моделей, промислових зразків, топографій інтегральних мікросхем на порядок виникнення майнових прав на них і поширення на такі права патентної охорони. Визначається природа легітимації майнових прав на об'єкт промислової власності і її значення для їх виникнення. Аналізується роль патенту в цивільному обороті майнових прав на

зазначені об'єкти правовідносин і правові наслідки його видачі. Досліджується право попереднього використання і післявикористання, як майнові права на об'єкти промислової власності, що не наділені оборотоздатністю і виникають у силу фактичного використання відповідних об'єктів без процедури легітимації. Встановлюється співвідношення понять оборотоздатності і охороноздатності майнових прав на винаходи, корисні моделі, промислові зразки та топографії інтегральних мікросхем.

Ключові слова: майнові права, оборотоздатність, промислова власність.

Аннотация

Гоцанюк А. И. Оборотоспособность и охраноспособность имущественных прав на объекты промышленной собственности: соотношение понятий. – Статья.

Статья посвящена исследованию соотношения понятий оборотоспособности и охраноспособности имущественных прав на объекты промышленной собственности. Исследуется содержание понятия гражданского оборота, анализируется влияние патентоспособности изобретений, полезных моделей, промышленных образцов и топографий интегральных микросхем на порядок возникновения имущественных прав на них и распространение на такие права патентной охраны. Определяется природа легитимации имущественных прав на объекты промышленной собственности и ее значение для их возникновения. Анализируется роль патента в гражданском обороте имущественных прав на приведенные объекты правоотношений и правовые последствия его выдачи. Исследуется право предварительного пользования и последпользования, как имущественные права на объекты промышленной собственности, которые не наделяются оборотоспособностью и возникают в силу фактического использования соответствующими объектами без процедуры легитимации. Определяется соотношение понятий оборотоспособности и охраноспособности имущественных прав на изобретения, полезные модели, промышленные образцы и топографии интегральных микросхем.

Ключевые слова: имущественные права, оборотоспособность, промышленная собственность.

Summary

Gotsanyuk O. I. Transferability and protectability of property rights on industrial property objects: relationship of concepts. – Article.

The article is devoted to research of relationship between concepts of transferability and protectability of property rights on industrial property objects. Content of concept of legal civil circulation is researched. Influence of patentability of inventions, utility models, industrial designs and topographies of integrated microcircuits on procedure of property rights origination as well as on issues of spreading legal patent protection over such rights is determined. Legal role of patent in legal circulation of property rights on industrial property objects as well as its legal effect is analyzed. Right of prior use and subsequent use of industrial property objects as untransferable property rights that arises out of factual use of such an objects without its legitimation are researched. Relationship between concepts of transferability and protectability of property rights on inventions, utility models, industrial designs and topographies of integrated microcircuits are determined.

Key words: property rights, transferability, industrial property.